

הזכיר לא פעם במכתביו את הארבעה בנשימה אחת ובהקשר לענייני הישיבה³⁵. ארבעתם הם גם המופיעים לצידו בשתי תמונות המחזור המפורסמות של הישיבה, מן השנים תרפ"ז-תרפ"ט³⁶, כשבראשונה שבהן צוין תפקידו של כל אחד: הראי"ה מוגדר כ"ראש הישיבה ומנהלה", הרב חרל"פ – "רי"מ" (=ריש מתיבתא), הרב אריאלי – "משגיח", הרצי"ה קוק – "מנהל" והרב 'הנזיר' – "מגיש" (=מגיד שיעור).

תפקידיו בישיבה בתקופת הראי"ה: מידע עשיר על הפונקציות השונות שמילא הרב אריאלי בהנהלת הישיבה בתקופת הראי"ה, מגיע לידינו מפרוטוקולי ישיבות ההנהלה של אותן שנים – שנתגלו ונשתמרו על ידי הרב יוחאי רודיק – אשר מעקב אחר אזכוריו בהם מגלה פעילות ענפה. משרתו המרכזית של הרב אריאלי בישיבה היתה כהונה כמשגיח במשרה מלאה – "...דרישתו של ר' יצחק אריאלי להוסיף לו על תקציבו, ביחוד עכשיו שהוא קשור ומסור לעבודה כל יומית בתור משגיח, ומוכרח לעזוב שאר עניינים ועבודות..."³⁷ – אך במקביל, וכבר מרגע ייסוד הישיבה, הוא היה מעורב בראשו ורובו גם בניהול האדמיניסטרטיבי³⁸. כך מתואר לאורך הפרוטוקולים: "ר' יצחק אריאלי מקבל עליו להמשיך אחריות השתדלות המצאת התקציבים... ר' יצחק יכנס למשרד מזכירות הישיבה פעמיים בשבוע לפקח, לעורר ולהתעמק בעבודה"³⁹, "ר' צבי יהודה מוסר שקשה לו להמשיך בנשיאת אחריות ומציע שתימסרנה הכנסות הישיבה לידי ר' יצחק אריאלי והרב נתן רענן. יסדרו את הפתקאות והחשבונות ויחתמו על שטרי הוצאות"⁴⁰.

פרישה הדרגתית מתפקיד בישיבה

בישיבת ההנהלה הראשונה לאחר פטירת הראי"ה, הוחלט שנושאי המשרות בהנהגת הישיבה ימשיכו בתפקידם, לאור "המינויים המיוחדים שקבע רבנו בחיי": הרב חרל"פ הוא "מנהל רוחני

אביו "מקום מרכזי במערך ההוראה", ומסיק שסיבה מרכזית לכך היא גילו הצעיר וחוסר נסיונו, לעומת "מערך ההוראה [בישיבה] שהורכב, ברובו הגדול, מרבנים מבוגרים ממנו בשנים רבות!" ראה 'חיים של יצירה' עמ' 161-160.
³⁵ ראה אגרתו לבנו מניו יורק תרפ"ד, שבסופה, לצד אישים נוספים, ביקש לדרוש את שלומם של שלושת האחרים ('אגרות הראי"ה' חלק ד', ירושלים תשמ"ד, עמ' ק"צ); כך עשה גם במכתב מתר"צ, בסיומו חזק את בנו ב"עבודתך הקדושה בישיבה", וביקש למסור את ברכתו "לאהובינו הגרימ"ח והרב רד"כ והרי"צ אריאלי והרי"צ לוי ולכל בני הישיבה" (ארכיון 'בית הרב' מס' 293); בדומה לכך כתב גם בתרצ"ד, בשני מכתבים נפרדים לרב רענן (בשמן רענן' חלק א', ירושלים תשי"ן, עמ' נ"ה; חלק ב', ירושלים תשנ"א, עמ' ז').

³⁶ ראה: 'ליקוטי הראי"ה' חלק ב', כפר הראי"ה תשנ"א, עמ' 176; 'בשדה הראי"ה', עמ' 448. בהקשר זה, הרב רודיק מצטט "פרטיכל מאובק משנת תרפ"ו (1926) שנמצא בגניו 'בית הרב"', ובו מתואר סגל הישיבה באופן הבא: הראי"ה – ראש הישיבה; הרצי"ה קוק – מנהל; הרב חרל"פ – חבר הנהלה; הרב 'הנזיר' – משגיח ראשי; הרב יצחק לוי – מזכיר רוחני; הרב אריאלי – משגיח רוחני ('חיים של יצירה' עמ' עמ' 129); לדבריו זהו התיאור "שהוצג לפני בני הישיבה", אולם לתיאור מוזר זה אין הרבה מן המשותף עם המציאות, ואולי נועדו ההגדרות המגוונות עבור רישום האגודה אצל השלטונות (המוזכר בהמשך דבריו של הרב רודיק).

³⁷ פרוטוקול מטי' חשוון תרפ"ו ('חיים של יצירה' עמ' 142-141. שם צוין, אגב, שהדרישה מולאה). דוגמא ל"שאר עניינים ועבודות" בהן עסק הרב אריאלי באותה תקופה, היא השתתפותו ב"קרן בניין ירושלים" שעסקה בקניית מגרשים ובניין שכונות בעיר (ראה 'מן המקור' חלק ה', ירושלים תשמ"ז, עמ' 57).

³⁸ כך עולה ממכתבו לראי"ה ב"א סיוון תרפ"ד (צוין לעיל הערה 23), אשר מעיד על השתתפות נמרצת בענייני הניהולים והפיננסים של הישיבה. במכתב מוזכרים גם אנשים נוספים הקשורים לכך, מי פחות ומי יותר: "ר"ז שחור אמר והבטיח אמנם לבנו רצ"י הי"ו שידע למלא את האחריות המוטלת עליו... ר"ז שחור נמצא במבוכה ולא ידע מה לעשות, להתנהג כמו שצריך ומחוייב לא מצא לנחוץ, וכשרצ"י הלך אליו (פעמים) דחה אותו... דבר זה הסב עלבון גדול לכל ההנהלה וביחוד לבנו רצ"י הי"ו. הגרי"מ חרל"פ שלח מכתב חריף להר"ז שחור... השנים העקרינ[ם] שבשלשה [שתמכו בישיבת מרכז הרב בוויכוח העירוני על התקציב], הם (ראוים הם לתודה) רי"מ טוקצניסקי ורי"ג הורוויץ...". במכתב אחר ששלח לרב חיים הירשנזון מארה"ב כעבור חצי שנה, ב"ז טבת תרפ"ה, סיים הרב אריאלי: "...מהראוי שהדרי"ג ישלח עכזמפלארים אחדים לבית אוצר הספרים שעי"י ישיבתנו 'מרכז הרב'..." ('חידושי הרח"ה' חלק ג', ניו יורק תרפ"ו, סי' י"א [עמ' ט"ז]).

³⁹ פרוטוקול מיום ב' לסדר כי תשא תרפ"ט (שם עמ' 146).

⁴⁰ פרוטוקול מכ' אדר ב' תרפ"ט (שם עמ' 147). בשנים הבאות אכן נוהלה הישיבה בעיקר על ידי הרב אריאלי והרב רענן, לצד מעורבות נמשכת של הרצי"ה קוק (כדברי הרב רענן בחנוכה תרצ"א: "מלי אלה הנני כותב מתוך משרד הישיבה, שמתוך ההכרח מוכרחני להזדקק לטפל ולהשגיח על העבודות בו, היות ורב אחאי [=הרצי"ה, גיסו] עומד לנסוע" – 'בשמן רענן' חלק ב' עמ' י"ז).

וראש הישיבה", הרצ"ה – "מנהל, מזכיר ראשי ומרצה [=מגיד שיעור]", הרב 'הנויר' – מרצה, הרב רענן – מרצה וגזבר, והרב אריאלי מוסיף להיות המשגיח הרוחני⁴¹. על פניו, מבחינה רשמית וחיצונית, מעמדו של הרב אריאלי בהנהגה הרוחנית של ישיבת 'מרכז הרב' אכן נותר על כנו גם לאורך תקופת כהונתו של הרב חרל"פ כראש הישיבה; הדבר בא לידי ביטוי בין השאר בדברים שכתב בהקדמות לספריו שנדפסו בתקופה זו. בהקדמות 'עינים למשפט' כך קידושין (עמ' ב'), שנדפס בתרצ"ו, הוא כותב:

"הודות והלל לה' שזכני להיות אחד מהמיוחדים שהקימו את הקיבוץ הנעלה האמור, וממסדיה הראשיים של הישיבה הק', שאחרי עבודה מאומצת והשקעת כחות מרובים, רוחניים וגופניים, חפץ ה' בידני שעלתה והתפתחה, ותהי לישיבה גדולה ונהדרה המתנוססת כיום לתפארה בעיר הקודש, וידועה בשם: הישיבה המרכזית הק' 'מרכז הרב'. והנני ת"ל מנושאי הארון, עומד ומשרת בה מיום הוסדה ועד היום הזה, יזכני ה' להמשיך בעבודת הקודש ללמוד וללמד כו"

דברים זהים, בלשון דומה להפליא, כתב הרב אריאלי גם תריסר שנים לאחר מכן, בסוף ההקדמה לכרך ברכות שנדפס בשנת תש"ח, ואף כאן אנו שומעים על פועלו הנמשך בישיבת מרכז הרב:

"וכמה מהחידושים נאמרו לפני גדולי ישיבתנו הק' 'מרכז הרב', היא הישיבה החופף עליה הוד רוחה של מחוללה גאון ישראל וקדושו מרנא ורבנא רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל... וברוב חסדי ה' הייתי מהזוכים ליסד ולהקים את הישיבה הק' בעבודה מאומצת, בהשקעת כחות רוחניים וגופניים, ומאת מרן הרב זצ"ל הוטל עלי הנהלת הישיבה בתפקידיה השונים, והנני מנושאי הארון במשך כל זמן קיומה, כן אזכה להמשיך בעבודת הקדש ללמוד וללמד כו".⁴²

אולם למעשה, התחקות אחרי פועלו המעשי של הרב אריאלי בישיבת מרכז הרב באותן שנים, הסמוכות לפטירת הרב חרל"פ בשנת תשי"ב, מעלה כי חלה ירידה משמעותית במידת נוכחותו הרשמית בישיבה; במהלך שנות החמישים הוא אף חדל מללמד בישיבה באופן קבוע, אם כי הוסיף להגיע אליה מדי פעם⁴³. קשה להניח את האצבע על העיתוי המדויק בו חדל הרב אריאלי סופית מלכהן בתפקיד רשמי בישיבת מרכז הרב, אולם עובדה היא שהתואר הקבוע בו הוא הגדיר את עצמו בשערי ספריו, "רו"מ הישיבה המרכזית הק' מרכז הרב", הופיע בפעם האחרונה ב'עינים למשפט' על מסכת מכות שנדפס בתשי"ט⁴⁴, ואילו ב'עינים למשפט השלם' שנדפס בתשכ"ג כבר נעלם תואר זה, ובמקומו נכתב באופן סתמי "רב ור"מ פניה"ק" – וכך בכל הספרים שהדפיס

⁴¹ פרוטוקול הישיבה מכ"א אלול תרצ"א, מובא ב'חיים של יצירה' עמ' 265.

⁴² ראה גם מכתב הרב מלצר מסלול תש"ח, שנדפס בפתח מהדורת הצילום של 'עינים למשפט' ברכות חלק א', תל אביב תשי"ל, בו הגדיר את הרב אריאלי כ"מראשי ומיסדי ישיבת מרכז הרב" (הגדרה זהה לדבריו במכתב הברכה מתרצ"ו שנדפס ב'עינים למשפט' קידושין עמ' קס"ד, וראה גם לשון הרב פרנק במכתבו שם בעמ' קס"ב). בלשון דומה השתמש באותה תקופה חתנו של הרב אריאלי, הרב מרדכי אילן, בהקדמת ספרו 'תורת הקדש' ח"א, ירושלים תשי"ט: "מו"ח הגאון הגדול ר' יצחק אריאלי שליט"א, מיסד ורו"מ הישיבה המרכזית הק' ומגדולי רבני עיה"ק ת"י".

⁴³ כך שמעתי מהרב דוב ליאור (בראיון מכ"ד אדר ב' תשס"ח), שהחל ללמוד בישיבת מרכז הרב בתשי"ג לערך (בקבוצתו של הרב יעקב כלאב), וכך זוכר גם הרב אליעזר ולדמן, שלמד בישיבה מתשי"ז ואילך (ראיון מכ"ג אדר ב' תשס"ח).

⁴⁴ וכן בכל החלקים הקודמים: קידושין (תרצ"ו), ושם נפתחו ראשי התיבות ל"ר"מ ומנהל"י, ברכות א' (תשי"ז), ברכות ב' (תשי"ב), בבא בתרא א' (תשי"ז). גם בנו, הרב גרשון אריאלי, בהקדמה לספרו 'תורת המלך' עמ' 7, הגדיר את אביו באדר תשי"ח כ"מיסד ורו"מ ישיבת מרכז הרב". יצוין כי הגדרה זו של "ר"מ ומנהל"י ביחס לרב אריאלי, הופיעה לראשונה בשנה שלאחר פטירת הראי"ה, ב'עינים למשפט' הנ"ל; במקביל גם ב'כתר תורה – סדר הכתרת הרבנות' [לעיל הערה 22] עמ' 29, הוא חתום כ"מנהל בישיבת מרכז הרב", ובאותה שנה תיאר אותו גם תלמידו הרמ"צ נריה, במאמר ב'יהודי', "כאחד מראשי ישיבת 'מרכז הרב' ומנהליה" ('בשדה הראי"ה' עמ' 359). המחשה מייצגת של חלקו בהנהלת הישיבה בשנה זו, היא הנאום שנשא כנציג ישיבת מרכז הרב בכנס לכבודו של הרב דוב אריה הכהן לוונטל מפילדלפיה, שהתקיים בביתו של הרצ"פ פרנק בקיץ תרצ"ו (שערי ציון שנה ט"ז [ירושלים תרצ"ו] חוברת ט"ז עמ' נ"ה).

הרב אריאלי עד פטירתו⁴⁵. פרידתו הסופית של הרב אריאלי מחברות רשמית כלשהי בסגל ישיבת 'מרכז הרב', התרחשה אפוא בין השנים הללו, ככל הנראה בתחילת תשכ"א⁴⁶.

אלא שזהו תאריך רשמי בלבד; מבחינה מעשית הרב אריאלי הפסיק למלא תפקיד משמעותי בישיבה הרבה לפני כן, כאמור לעיל, והדבר מעורר תהייה. באופן עקרוני ייתכן כי אחד הגורמים לכך היה רצונו להקדיש זמן רב יותר להשלמת מפעל 'עינים למשפט'⁴⁷, אך נימוק כזה אינו יכול להוות הסבר מספק להתמעטות כה ניכרת של חלקו ומשקלו בישיבה, שהיוותה בעבר מרכיב כה משמעותי בחייו לפי עדותו שלו. מה היו אפוא הגורמים הממשיים לכך? ובכן, בירור מעמיק של פרשת היחסים בין הרב אריאלי לבין שאר מנהיגי ישיבת מרכז הרב בדור שאחרי פטירת הראי"ה, בהסתמך על מסמכים וכתבי יד שרובם ככולם היו מוסתרים עד כה בידיים פרטיות, חושף תמונה מורכבת ביותר, הרחוקה מהתדמית ההרמונית המוכרת לציבור הרחב. פרשה זו כרוכה הדוקות לעובדת התמעטות חלקו של הרב אריאלי בישיבה ככל שהתקדמו השנים, וכפי שאטען – גם למקום הזניח שהוא תופס כיום בתודעת חוג מרכז הרב.

בטרם הצגת הדברים, יש להדגיש עם זאת שהקשר של הרב אריאלי עם ישיבת מרכז הרב הוסיף להתקיים אף לאחר אותה פרישה סופית בתש"ך-תשכ"א. עד סוף ימיו הוא שימש ככתובת ודמות עבור תלמידי הישיבה, שרבים מהם נהגו לבוא לפרקים וללמוד בביתו, וכמה מהם אף עשו אצלו 'שימוש' ונסמכו ממנו להוראה⁴⁸. הוא הוסיף להתייחס אל ישיבת מרכז הרב כ"ישיבתנו הק' [דושה]", בה"א הידיעה⁴⁹, והמשיך להשתתף מדי פעם באירועים החשובים שהתקיימו בישיבה, כולל אירועים אידיאולוגיים מובהקים⁵⁰. לא היתה זו איפוא פרישה רועמת, הפניית עורף, שינוי כיוון השקפתי-ציבורי או כיוצא בזה – אלא, כפי שנראה להלן, בעיקר סכסוך כואב בתוך הנהגת ישיבת מרכז הרב, כאשר ברקע הדברים עומד כפי הנראה פולמוס סמוי סביב הגדרת הקווים המרכזיים במורשת הראי"ה קוק, אותם יש להנחיל בישיבתו.

⁴⁵ נדרים (תשכ"ה), ירושלמי ומסכתות קטנות (תשכ"ו), מכות מהדו"ב (תשכ"ז), ברכות מהדו"ב (תשל"ל), סנהדרין (תשל"א), נדרים מהדו"ב (תשל"ב), יבמות (תשל"ג). ישנה השערה, אנכרוניסטית לטעמי, המייחסת את השינוי הזה לרצון להפיץ את ספריו בהיקף רחב יותר בקרב עולם הישיבות החרדי – אולם עובדה היא, שגם בנייר המסמכים הרשמי שלו הוחלף התואר בהתאם.

⁴⁶ בברוך רבנים וראשי ישיבות בירושלים שהתפרסם בסוף תש"ך (ועסק בסכסוכים פנימיים במחנה הדתי-חרדי), חתם עדיין הרב אריאלי כ"ר"מ בישיבת מרכז הרב, ורב [שכונת] כנסת ישראל: "קריאה לשלום", 'מעריב', א' אלול תש"ך (גליון 4876), עמ' 6. ואילו בשנת תשכ"ו, בראיון שנערך עמו לרגל קבלת פרס ישראל לספרות תורנית, נאמר כי "לפני כשש שנים פרש מן הישיבה, כדי שיוכל להתמסר בביתו, בשכונת כנסת ישראל, לכתיבת ספרים ולניהול עניני הדת של תושבי השכונה" ('מעריב', ד' אייר תשכ"ו, עמ' 19).

⁴⁷ הרב ליאור (בראיון הני"ל) סיפר שפעם שאל את הרב אריאלי, מדוע לא כתב, במסגרת 'עינים למשפט', חידושים גם על סדר זרעים. התשובה היתה: "כי לא היה לי זמן...". יש לזכור שמלבד ישיבת מרכז הרב היה הרב אריאלי עסוק גם בעניינים נוספים, כדוגמת רבנותו בשכונת כנסת ישראל וסביבותיה, תפקידו בבית החולים 'ביקור חולים', השתתפותו בועדה בנושא ניתוחי מיתם, וכן ענייני ציבור ירושלמיים למיניהם (ראה למשל 'אור המזרח' כרך כ"ח [ניו יורק תש"מ] עמ' 277-278).

⁴⁸ ראה 'בשדה הראי"ה' עמ' 374-373. וראו גם המתואר בראיון הנוכח (בהערה הקודמת) מתשכ"ו: "גם לאחר שנטש את הישיבה, ממשיכים תלמידיו לשעבר לעלות מכל הארץ לירושלים כדי לפקוד את ביתו ולשמוע תורה מפיו". נציין את שמותיהם של כמה מן התלמידים הללו שנסמכו ממנו: הרב ישעיהו משורר, הרב עוזי קלכהיים, ויבדל"א הרב משה דימנטמן, הרב איתן אייזמן, הרב אריה הורביץ, הרב צפניה דרורי, הרב יעקב אריאל, הרב ישראל אריאל (ועוד). כלשונו בסמיכתו את הרב אייזמן, מכ"ז אייר תשכ"ז [19], שצילומה מובא ב'בשדה הראי"ה' עמ' 375..

⁵⁰ דוגמה מייצגת היא סעודת ההודיה שנערכה בישיבת מרכז הרב בכ"ח אייר תשכ"ח, לרגל 'יום ירושלים' הראשון, בה השתתף הרב אריאלי, ישב בשולחן הכבוד בין הרצי"ה קוק לרב 'הנוזר', ואף נשא נאום (ראה 'בשדה הראי"ה' עמ' 372; תמונתו מאירוע זה נדפסה בספר 'נשמה של שבת', [חברון] תשס"א, עמ' 778). באופן דומה, שנה לפני כן (תשכ"ז) היה הרב אריאלי בין המשתתפים הבולטים בחגיגת יום העצמאות שנערכה בישיבה, ונשא דברים "בענייני דיומא" (יומנו של הרב יצחק שילת, 'ארבעים לבינה', מעלה אדומים תשס"ז, עמ' 13). הוא כמובן נכח גם בטקס הנחת אבן הפינה לבניין החדש של ישיבת מרכז הרב, ה' אלול תש"ך, וישב בשורה השניה לצד רבני הישיבה, יחד עם הרב עובדיה הדאיה (ראה התמונה בספרו של הרב יוחאי רודיק, 'ארץ גאולה', ירושלים תשמ"ט, אחרי עמ' 96).